Möta barn på flykt

ENKEL HANDBOK FÖR ALLA

Om UNICEF

UNICEF; FN:s barnfond, arbetar runt om i världen för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter. Rent vatten, vaccinationer, utbildning, skydd i katastrofer, hälsovård och kamp mot alla former av exploatering är viktiga delar av UNICEFs internationella verksamhet. UNICEFs insatser är förebyggande, långsiktiga och bygger på principen att de som har det sämst ska få hjälp först – oavsett nationalitet, religion eller landets politiska ledning. I Sverige arbetar UNICEF med insamling av pengar och opinionsbildning för barns rättigheter. UNICEF är helt beroende av frivilliga bidrag från regeringar, företag, organisationer och privatpersoner.

Innehåll

Förord 4
Inledning 6

DEL 1 DET FÖRSTA MÖTET
Barnet du möter 9
Riskfaktorer 9
Friskfaktorer 10
Barn i familj 10
Ensamkommande barn 10
Det här kan du göra 12
Vara medmänniska 12
Arbeta med tolk 12
Vara nyfiken och ödmjuk 13
Se det positiva 13
Om barnet verkar sjukt 13
Om barnet visar tecken på stress 14
Var särskilt uppmärksam på 14
Att tänka på 15

DEL 2 BRA ATT VETA
Barn i kris 17
S = Structure and Safety (Struktur och Säkerhet) 18
T = Talking and Time (Tala och Tid) 18
O = Options and Organized activities (Möjligheter och Organiserade aktiviteter) 19
P = Parent and Acting Parent support (Stöd till föräldrar och vikarierande föräldrar) 20
Vanliga frågor 23
Vilka smittorisker finns, och hur kan vi arbeta förebyggande? 23
Stämmer åldern på barnet? 24
Varför beter sig föräldrarna som de gör? 25
Talar barnet sanning? 25
Får barnet stanna och kan familjen återförenas? 27
Ta hand om dig själv, samarbeta – och be om hjälp! 28
Risker vid känslomässigt engagerande arbete 28
Råd för kraft och arbetsglädje 28
Här får du hjälp 30

DEL 3 FAKTA I FICKFORMAT
Barnkonventionen 33
Barn är särskilt sårbara 33
De fyra grundprinciperna 33
Andra viktiga artiklar i arbetet med barn på flykt 34
Ensamkommande barn 35
Barn i familj 35
Det svenska regelverket för barn på flykt 37
Grundläggande rättigheter 37
Utbildning 37
Hälso-och sjukvård 38
Bistånd 38
Massflyktingar enligt massflyktsdirektivet och 21 kap. Utlänningslagen 38
Uppehållstillståndskort (UT Kort) massflyktingar 39
Asylsökande 39
LMA kort asylsökande 40
Barn har samma rättigheter 40
Ensamkommande barn 40
God man för ensamkommande barn 40
Boende för ensamkommande barn 41
Barn i familj 41
Boende för barn i familj 41
Papperslösa barn 42
Övriga frågor 42
Tolk 42
Anmälningsskyldighet 42

Myndigheter och organisationer 45

För dig som vill veta mer 47
Facklitteratur 47
Vetenskapliga artiklar 48
Information från myndigheter 48
Information från organisationer 49
Barn- och ungdomsböcker 50

Förord

ALLA BARN HAR samma rättigheter oavsett vem man är och vilken situation man lever i. Rätten till liv, skydd, hälsa, utveckling och utbildning gäller alla barn. Att säkerställa att dessa rättigheter blir verklighet för alla barn, även för barn på flykt, är statens och alla vuxnas ansvar. Antalet barn på flykt har aldrig varit större. Att vara och leva på flykt medför stora risker för barn; risk för utnyttjande och exploatering, risk för ohälsa, inte minst mental ohälsa, och risk att inte kunna fortsätta sin utbildning. Många barn bär med sig hemska upplevelser och trauman som måste mötas och behandlas på rätt sätt.

Utgångspunkten för var och en av oss som möter ett barn på flykt bör vara bestämmelserna i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), och särskilt om skydd mot våld och exploatering, liksom de grundläggande principerna om rätten att inte diskrimineras, barnets bästa, rätt till utveckling och respekt för barnets åsikter.

I slutet av juni 2021 befann sig 84 miljoner människor på flykt i världen. Detta trots restriktioner med anledning av covid-19-pandemin.

Antalet människor på flykt ser inte ut att minska under 2022, krig och konflikter i bland annat Ukraina, Jemen, Syrien, Somalia, Sydsudan, Demokratiska Republiken Kongo, Myanmar, Mali och Tchad skapar enorma flyktingströmmar. Barn dödas, såras och blir djupt traumatiserade av våldet runt omkring dem. Utsattheten är oerhörd och de humanitära behoven ökar. Barn tvångsrekryteras till väpnade styrkor, förföljs, diskrimineras och utsätts för våld och övergrepp. Barn som är på flykt tvingas ofta sluta skolan och många måste istället arbeta. De förlorar sin trygghet, får sämre sjukvård och utsätts för hot och olika slags faror. Familjer splittras och barn kommer ifrån sina föräldrar och vårdnadshavare.

2015, när vi för första gången tog fram den här handboken kom ungefär en miljon människor på flykt till Europa. Det året hade Sverige det högsta antalet asylansökningar någonsin. 2016 nådde den totala invandringen till Sverige en rekordnivå, då invandrade över 163 000 personer varav ca 70 000 barn, ungefär hälften av dessa var ensamkommande.

Från den 24 februari 2022, då Ryssland attackerade Ukraina med vapen och förstörelse, har i skrivande stund mer än 4 miljoner människor flytt över gränsen till närliggande länder och över 7 miljoner är på flykt inom landet. Majoriteten, 90 procent, av de som flyr är kvinnor och barn.

Varje dag kommer människor på flykt till Sverige. För de barn som kommer till Sverige finns ett regelverk för att garantera barn stöd och skydd. Förutom ansvariga myndigheter så är civilsamhället mycket aktivt och det många volontärer som bistår med stöd och aktiviteter. Behovet av att stödja och säkra kompetensen hos alla de vuxna som möter barn på flykt kommer att vara stort och det är också därför som vi har uppdaterat denna handbok.

Jag vill tacka alla som bidragit med texter och synpunkter till handboken, dessutom helt utan ersättningsanspråk, och särskilt Lars H Gustafsson som initierat arbetet.

Bakom siffror om antal människor på flykt finns individer, många av dem barn, med egna historier och minnen från ett liv innan de tvingades fly, egna historier om att lämna allt, att inte höra hemma och om förlust och lidande. Du som använder den här handboken kommer att möta dessa barn. I den här handboken vill vi ge dig redskap och tankar att ta med till dessa möten, så att du kan möta varje enskilt barn utifrån dess individuella behov och möjligheter för att sökar alla barns lika rättigheter till liv, trygghet, hälsa och utbildning.

UNICEF SVERIGE

Pernilla Baralt
Generalsekreterare

Inledning

DET HÄR ÄR EN bok för dig som möter barn på flykt. Som engagerad medmänniska, familjehemsförälder, god man eller särskilt förordnad vårdnadshavare. Som volontär knuten till en organisation, kyrka eller annat trossamfund. Som personal vid ett boende. Som anställd inom förskolan, skolan eller hälso- och sjukvården. Eller som studerande vid en utbildning för arbete med barn. Därför valde vi att kalla boken ”Enkel handbok för alla.”

Tidigare fanns barn med flyktingbakgrund mest i vissa kommuner och oftast kom de från länder långt från Sverige. Men i alla kommuner och i de flesta förskolor och skolor möter vi nu barn på flykt också från närliggande länder som Ukraina.

Boken består av tre delar. I Del 1 har vi samlat det viktigaste du behöver känna till redan i det första mötet med barnet. I Del 2 finns mer som är bra att veta om barn i kris, vilka svårigheter du kan råka ut för och hur du kan ta hand om dig själv för att behålla din arbetsglädje. Del 3 innehåller fakta om barnkonventionen och det svenska regelverket. Dessutom finner du en adresslista med länkar till myndigheter och organisationer samt användbara lästips. Länkarna uppdateras kontinuerligt i handbokens digitala upplaga.[1]

Lars H Gustafsson har varit bokens huvudförfattare. Kapitlet om det svenska regelverket har genomgått en större uppdatering som skrivits av Maj Fagerlund, barnrättsjurist, UNICEF Sverige.

Som bokens redaktörer vill vi tacka alla som medverkat för ett mycket gott samarbete. Vi vill också tacka UNICEF Sverige som välvilligt ställt sin kompetens och sina resurser till förfogande – och samtidigt uppmana dig som läsare att höra av dig till UNICEF Sverige om du kommer på något som inte är aktuellt eller som du vill lägga till. Så kan nästa upplaga bli ännu bättre!

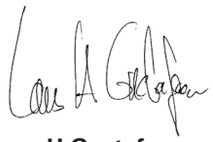

Lars H Gustafsson
Barnläkare, docent i socialmedicin

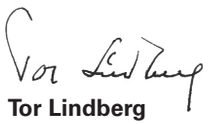

Tor Lindberg
Barnläkare, professor emeritus i barnmedicin[2]

[1] https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/mota-barn-pa-flykt

[2] De medverkande barnläkarna har varit medlemmar av Svenska barnläkarföreningens arbetsgrupp för flyktingbarn, som numera uppgått i delföreningen Global Barn- och Ungdomshälsa

Boken har faktagranskats av:

Henry Ascher, barnläkare och professor i folkhälsovetenskap, Göteborgs universitet, Forskningsenheten, Angereds Närsjukhus
Louise Dane, jurist på Asylrättscentrum
Anders Hjern, barnläkare och professor i social epidemiologi, Karolinska Institutet, Stockholm
Shanti Ingeström, barnrättsrådgivare med fokus på barns delaktighet, UNICEF Sverige
Marie Köhler, barnhälsovårdsöverläkare, Skåne
Stephan Stenmark, smittskyddsläkare, Västerbotten
Karin Ödquist Drackner, program- och påverkanschef, UNICEF Sverige

Tidigare upplaga har faktagranskats av:

Ketil Eide, socionom och docent i sociologi, Høgskolen Telemark, Norge
Christina Heilborn, barnrättsjurist och programchef, UNICEF Sverige
Jenny Holmqvist, tjänsteman på plats för Röda Korset, Malmö
Gunnel Oldbring, socionom och rektor, Lund
Erik Rova, leg.psykolog, Pedagogisk Psykologi, Umeå
Anton Sjögren, leg.psykolog, Pedagogisk Psykologi, Umeå
Helena Stenmark, leg. psykolog, Elevhälsan, Umeå kommun
Cecilia Åhl, frivilligsamordnare, UNICEF Sverige

DEL 1

Det första mötet

I

Barnet du möter

LÄNGE HAR VI TALAT om ”flyktingbarn”. Men i den här boken undviker vi det begreppet, eftersom det leder tanken till att det skulle röra sig om en särskild sorts barn med bestämda egenskaper. Så är det inte. Det enda som är gemensamt för de här barnen är att de är på flykt. I övrigt är de lika olika som alla andra barn.

Riskfaktorer

Att vara barn i krig och på flykt innebär att vara utsatt för risker. De vanligaste riskfaktorerna är:

- Undernäring
- Infektionssjukdomar
- Kroniska sjukdomar
- Svåra, traumatiska upplevelser
- Förlust av nära anhöriga och vänner

Många barn har inte fått sina behov tillgodosedda. De har fått dåligt med mat eller fel mat. Undernäring, bristsjukdomar och karies är vanligare än hos andra barn. Trångboddheten i lägren och andra provisoriska boenden på vägen hit har ökat risken för smitta vid infektionssjukdomar. Många är bristfälligt vaccinerade.Det gäller särskilt barn från krigsdrabbade länder som Ukraina, Syrien och Afghanistan. Några barn har fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar som inte blivit upptäckta eller omhändertagna.

De flesta barn på flykt har också varit med om svåra upplevelser som satt djupa spår i dem. Det kan handla om våld av olika slag. Många har själva varit drabbade. De kan ha blivit beskjutna, fängslade eller misshandlade, i hemlandet eller längs flyktvägen. Inte så få flickor, men också en del pojkar, har utsatts för sexuella övergrepp. Än vanligare är att de blivit vittne till hur andra blivit utsatta för våld. Eller så har de fått historier om grovt övervåld i detalj berättade för sig. Våldet har blivit en del av vardagen. Sådant kan påverka barn lika djupt som när våldet riktas mot just dem. Den ständiga rädslan för att något ska hända skapar en känsla av maktlöshet som förlamar.

Nästan alla barn på flykt har också varit med om att förlora människor som stått dem nära. Det kan röra sig om medlemmar i den närmaste familjen. Men också om mor- och farföräldrar, kompisar, lärare och andra vuxna som barnet lärt känna men där kontakten nu är bruten. Några kan vara döda, andra försvunna, åter andra i livet men inte längre tillgängliga för barnet.

Undernäring, sjukdom och svåra upplevelser ökar risken för fysisk och psykisk ohälsa också på sikt och därmed också för barnets möjlighet till utveckling och anpassning till en ny livssituation.

Friskfaktorer

Lika viktigt är det att vi håller utkik efter *friskfaktorer*. Här handlar det om egenskaper hos barnen själva eller om resurser i omgivningen som ger barnen kraft och styrka trots alla svårigheter de gått igenom.
Exempel på friskfaktorer är:

- Inneboende motståndskraft.
- Stödjande vuxna.
- Kunskap hos barnet och hos omgivningen.
- Leken och fantasin.

Några barn tycks redan från början ha med sig en *egen inre motståndskraft* som har med personlighet och temperament att göra. Men de flesta friskfaktorer finns i barnets omgivning. *En eller flera vuxna* som ser barnet, tar sig tid och finns till hands som stöd tycks vara den viktigaste. Ofta rör det sig om en förälder. Men ibland fyller en far- eller morförälder eller en annan släkting samma funktion. Eller en lärare som hjälper barnet att förstå vad som händer och sätter in det i ett sammanhang. Det är svårt att känslomässigt bearbeta något man inte förstår. *Kunskap* om det som sker i omgivningen, liksom om hur människan reagerar på påfrestningar av olika slag, är därför en av de viktigaste friskfaktorerna. Liksom *leken* – förmågan att fantisera och föreställa sig en annan verklighet än den som barnet upplever just nu.

Ett bra mått på friskfaktorernas styrka är barnets förmåga att uppfinna överlevnadstrategier, det vill säga komma på knep för att handskas med sina svårigheter.

Inneboende motståndskraft, kunskap, lek och fantasi – om vi förstår vad det är som ger barnet styrka är det också lättare att förstå vad barnet behöver just nu och vad vi som stödjande vuxna kan bidra med.

Barn i familj

De barn som är på flykt tillsammans med sin familj har det på ett sätt bra. De har några att samtala med och söka trygghet hos.

Men ofta är familjen splittrad, och uppbrottet kan ha skett plötsligt och chockartat. Någon eller några viktiga personer befinner sig kanske i strid eller saknas helt. I vilket fall är hotet om att familjen *ska* splittras ständigt närvarande i barnens föreställningsvärld. Det kan ske när som helst. Barnen har sett för mycket för att kunna tro något annat.

Familjen har kanske inte heller från början fungerat så som vi är vana vid. Det kan till exempel vara farmor som har haft huvudansvaret för barnen. När hon nu saknas har föräldrarna svårt att inta hennes plats. Pappan kan uppleva sin position som osäker när han inte längre har makt att ordna en trygg tillvaro för sig och sin familj. Mamman kan sakna det dagliga stöd hon hade tidigare från andra kvinnor i närheten. Vanligt är att något av de äldre barnen i familjen, inte sällan en dotter, får ta ett ökat ansvar. För småsyskonen men också för sina ledsna och oroliga föräldrar. Risken finns att ansvarsbördan blir för tung. Och att barnen även på annat sätt känner av föräldrarnas oro.

Också spädbarn påverkas. Amning och annan adekvat näringstillförsel försvåras. Möjligheterna till en trygg anknytning blir mindre. Smittoriskerna ökar.

En viktig uppgift blir att ge föräldrarna både acceptabla levnadsvillkor och stöd i att fungera som trygga föräldrar för sina barn. Lika viktigt är att avlasta barnen den alltför tunga ansvarsbörda som vilar på många av dem.

Ensamkommande barn

För de ensamkommande barnen är situationen en annan. För dem saknas det trygga stöd som familjen kan ge, även om några av barnen kan ha kontakt med sina föräldrar genom mobilsamtal eller via sociala medier. Barnen får i stället söka sin trygghet hos personer de möter längs vägen, inte sällan hos andra ungdomar. Men i stort får de försöka klara sig själva och bli vuxna i förtid.

Många är oroliga för hur familjen har det. Några kan känna dåligt samvete för att just de fick möjlighet att ge sig iväg medan de andra fick bli kvar. Några känner *själva uppdraget* vila tungt på sina axlar: Eftersom de fick chansen måste de lyckas. Familjen i hemlandet väntar sig positiva rapporter om studieframgångar och arbete. Ett misslyckande i studierna kan därför kännas dubbelt svårt.

Flera av de ensamkommande barnen har mycket svåra upplevelser bakom sig. En vanlig orsak till att de ger sig iväg är att de vill undvika att tvångsrekryteras till militanta milisgrupper. Några har deserterat efter att redan ha deltagit i striderna. Det som för många håller hoppet vid liv är möjligheten till familjeåterförening. En lagstiftning som begränsar den möjligheten slår hårt mot dessa redan sårbara och utsatta barn.

De ensamkommande barnen behöver, oavsett hur det blir med en framtida familjeåterförening, få knyta an till en eller flera trygga vuxna. I ett familjehem – eller till en god man, en lärare, en kontaktperson eller någon annan i barnets omgivning som tar sig tid. Men vi måste förstå att barnen ibland har svårt att ta emot den hjälpen. Deras tidigare erfarenheter av vuxna är inte alltid positiva. Så de kan vara på sin vakt.

Riskfaktorerna är alltså många hos de ensamkommande barnen. Samtidigt vittnar det om en ovanlig styrka att på egen hand, och i så unga år, ge sig iväg till ett land långt bort utan garantier för att någonsin få träffa sin familj igen. Vi gör klokt i att betrakta dem som i grunden resursstarka men samtidigt sköra ungdomar. ■

Riskfaktorerna är alltså många hos de ensamkommande barnen. Samtidigt vittnar det om en ovanlig styrka att på egen hand, och i så unga år, ge sig iväg till ett land långt bort utan garantier för att någonsin få träffa sin familj igen.

II

Det här kan du göra

Vara medmänniska

Det viktigaste för den som kommer till ett nytt land är att bli mött av positivt intresse och välkomnande leenden, inte av misstro och bekymrade miner. Det viktigaste *du* kan göra är alltså att vara en förstående och generös medmänniska. Bra öppningsfraser: ”Välkommen hit! Varifrån kommer du? Vilket eller vilka språk talar du? Vad kan jag hjälpa dig med?” För ett barn som kommer tillsammans med sin familj är det viktigt att den som tar emot ser barnet utan att vara påträngande, hälsar individuellt på var och en i familjen och riktar sitt välkommen till såväl barn som vuxna.

Arbeta med tolk

Lär dig gärna några hälsningsfraser på de vanligaste språken! Det visar din goda vilja och öppnar för vidare samtal. Många som kommer kan lite engelska, och det ger möjlighet att växla några inledande fraser. Men kan du inte språket bör fortsatta samtal ske med hjälp av tolk. Bäst är om man kan få tillgång till en professionell tolk. Vid alla längre samtal om viktiga frågor är det snarast ett måste. Det gäller inte minst samtal med barn. Sådan tolkning kräver både särskild utbildning och erfarenhet.

När det kommer många asylsökande kan det ibland vara svårt att få tillgång till kvalificerad tolk, särskilt i det löpande arbetet. Då är det av stort värde om det finns flerspråkiga personer bland volontärerna eller i personalen. Bland de som är på flykt kan också finnas välutbildade personer som till exempel talar utmärkt engelska och som kan hjälpa till att överbrygga språkklyftorna i vardagsarbetet. Man bör undvika att låta familjemedlemmar tolka åt varandra. Framför allt ska inte barn tolka åt sina föräldrar i viktiga samtal – det är att ge barnen ett alltför stort ansvar.

Om den du vill tala med visar misstro mot den tolk som anlitas – välj om möjligt en annan. Eller överväg telefontolkning. Närmaste tolkförmedling vet mer om det.

I akuta situationer då tolk saknas kan översättnings- eller bildstödsprogram via internet vara till hjälp[3].

För dig som inte är så van att samtala via tolk följer här några enkla regler:

- Låt tolken först få presentera sig på båda språken och förklara sin roll!
- Samtala sedan direkt med barnet eller den vuxne, inte med tolken! Vid till exempel samtal med en mamma, säg inte: ”Be henne berätta vad hon är orolig för!” utan ”Vad är du orolig för?” Och inte: ”Vad menade hon nu, tror du? Kan hon förklara bättre?” utan ”Nu förstod jag inte. Kan du förklara lite mer?”
- Undvik blickkontakt med tolken, särskilt vid samtal med ett barn! Ett barn kan lätt uppfatta det som en hemlig pakt mellan dig och tolken och hamnar då i underläge.

[3] Som https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/vard/ och http://bildstod.se/

Vara nyfiken och ödmjuk

Det är en vanlig uppfattning att man måste känna till den nyanländes kultur för att kunna förstå och ge rätt stöd. Det är både rätt och fel. Visst är det bra ju mer vi vet om den miljö som barnet på flykt är sprunget ur. Men det är värt att begrunda vad många biståndsarbetare vittnat om: ”Först var jag vilsen. Efter tre månader tyckte jag mig känna till kulturen riktigt bra. Efter ett år insåg jag att jag inte fattat någonting. Då blev jag ödmjuk.”

Det kan vara klokt att ha med sig något av den ödmjukheten redan från början. Det är bättre att fråga. *Med öppenhet och humor kan vi tillsammans hjälpas åt att utforska de kulturella skillnader som finns mellan oss.*

Kulturella skillnader finns också inom ett land. Så är det i Sverige och så är det också i länder som Ukraina och Afghanistan. Många från dessa länder brukar också påpeka att de inte längre känner igen sin egen kultur. Den har ersatts av ett slags krigskultur som de står främmande inför. Ett exempel som påverkar barnen: Sagoberättandet på kvällen kan ha ersatts av bekymrade rapporter om aktuella krigshändelser.

Se det positiva

Det är oftast klokt att till en början se till det positiva, alltså till de friskfaktorer som barnet är bärare av. Bra frågor att starta med kan till exempel vara:

- ”Vilken lek gillar du bäst?”
- ”Spelar du fotboll?”
- ”Vem är din bästa kompis?”
- ”Hur såg huset ut som ni bodde i innan ni flydde? Kan du rita det för mig? Vilka bodde där?”
- ”På vägen hit – var det någon som du lärde känna och kunde vara med?”

Också frågor om det positiva måste ställas med varsamhet. De kan påminna barnet om vad som gått förlorat. Om barnet tystnar eller blir ledset – sitt lugnt kvar. Fråga: ”Ska vi prata om något annat? Kanske leka eller spela lite fotboll en stund?” Pressa aldrig barnet till samtal som det inte vill ha!

Om barnet verkar sjukt

Alla nyanlända barn har rätt till en hälsoundersökning. Ibland bör den ske utan dröjsmål. Fråga föräldrarna hur barnet mår och om de känner sig oroliga för barnets hälsa. Ställ samma frågor direkt till det ensamkommande barnet: ”Känner du dig frisk? Är det något med kroppen som du är orolig över?”

Känner föräldrarna eller barnet självt minsta oro av det slaget är det tillräcklig grund för *snabb* hälsokontroll. Detsamma gäller om du som ser barnet blir orolig. Var särskilt uppmärksam på:

- *Om* barnet ser sjukt ut och har haft feber mer än tre dagar
- *Om* barnet hostar och har gjort det mer än tre veckor
- *Om* barnet har diarré och ser trött och utmattat ut
- *Om* barnet har feber och nytillkomna hudutslag

Sådana symtom ska alltid leda till snabbt läkarbesök. Läkaren får sedan avgöra vilka tester och undersökningar som behövs för diagnos. Också barn med huvudlöss eller skabb (starkt kliande hud) bör få hjälp utan dröjsmål, både för barnets skull och för att undvika smittspridning.

Var också uppmärksam på om barnets utseende och beteende inte stämmer med den uppgivna åldern. Det kan vara tecken på en funktionsnedsättning som inte uppmärksammats tidigare.

Om barnet visar tecken på stress

De flesta barn som befinner sig på flykt har svåra upplevelser bakom sig. Därför är det naturligt att de visar tecken på stress. Men barn reagerar olika:

Några kommer helt ur sin rytm. De blir oroliga, rastlösa och får svårt att koncentrera sig. En del av dem får problem med humöret som kan skifta snabbt, ibland med retlighet och vredesutbrott utan synbar anledning. Många får svårt att somna och kan vakna med ångest efter mardrömmar.

Andra barn reagerar inåt. De blir tysta, hämmade och nedstämda. De slutar leka, blir passiva och vill inte vara med andra. Några tappar all kraft och hamnar i det som vi kallar ett uppgivenhetstillstånd. Separationsångest är vanlig. En del barn vågar inte gå in i ett rum utan att en vuxen är med. Några vill inte lämna föräldern för att vara i skolan.

Åter andra barn reagerar med kroppen. De kan gå tillbaka i sin utveckling och börjar kanske kissa på sig igen. Några får ont i huvudet eller ont i magen. Andra får diffusa symtom med värk än här, än där, ofta knuten till stark oro över den egna kroppen.

De flesta av de här symtomen kan ses som normala reaktioner på en onormal situation. De brukar dämpas eller försvinna med tiden, om barnet får komma till ro i en mer ordnad tillvaro och komma igång med förskola, skola och meningsfulla sysselsättningar. Men det är viktigt att barn och föräldrar får det hela förklarat för sig. För föräldrar och för dem som möter nyanlända barn på flykt finns nu bra informationsmaterial också i versioner på engelska, ukrainska och ryska att fritt ladda ner. Se länkar s. 45.

Var särskilt uppmärksam på

- *Om* föräldrarna uppger att de inte orkar med barnets reaktioner
- *Om* barnet, till exempel ett ensamkommande barn i tonåren, säger sig inte känna igen sig själv längre och ber om hjälp, på egen hand eller via en kompis
- *Om* barnet visar tecken på nedstämdhet eller uppgivenhet, inte vill äta, inte göra någonting och kanske inte ens vill leva längre

I sådana lägen är det viktigt att barnet och de föräldrar som finns tillgängliga får hjälp direkt. Sist i Del 2 finner du uppgifter om var hjälp finns att få.

Allt arbete med att se till så att barnen får den hjälp de behöver och har rätt till blir enklare om de är registrerade på Migrationsverket. I Del 3 kan du läsa mer om vilka rättigheter asylsökande och papperslösa barn har enligt svensk lag. ■

Att tänka på:

- Var en intresserad, varm och öppen medmänniska – det räcker långt!
- Möt barnet på flykt på samma sätt som du möter din bästa väns barn eller barnbarn!
- Blunda inte för riskfaktorerna men håll samtidigt utkik efter de friskfaktorer som verkar ha varit viktigast för det barn du möter!
- Gör vad du kan för att sjuka, oroliga och allvarligt stressade barn ska få hjälp så snabbt som möjligt!

DEL 2

Bra att veta

I

Barn i kris

DE FLESTA BARN PÅ flykt är barn i kris. De har varit med om svåra upplevelser, ofta under lång tid. Hur barn påverkas beror på deras ålder och utvecklingsnivå, liksom på de risk- och friskfaktorer som varit verksamma (se Del 1). De symtom barnen visar säger sällan något om vad de varit med om – bara att de haft det svårt. Det kan till och med vara så att ett barn med få eller inga symtom kan ha varit med om svårare upplevelser än många andra. Det gäller särskilt de barn som fått ta ett stort ansvar för syskon, föräldrar eller kompisar. Det har helt enkelt inte funnits utrymme för dem att visa tecken på svaghet. Ibland kommer symtomen senare när barnen fått komma till ro i en trygg miljö och kanske till och med fått permanent uppehållstillstånd. Det kan väcka både förvåning och oro i omgivningen. Varför kommer symtomen nu när barnet äntligen fått det bättre?

Gemensamt för alla de här barnen är att de levt under stress. Den viktigaste uppgiften för oss som möter dem blir därför att minska stresstrycket. I arbetet med barn i krigets Beirut på 1980-talet utvecklades den så kallade STOP-modellen med just det syftet[4]. Den var från början avsedd för utbildning av lokalanställda och volontärer i Libanon men har sedan kommit att användas i många olika sammanhang.

STOP-modellen är ingen behandlingsmetod utan ett redskap för det förebyggande arbetet. Principerna har stöd i aktuell forskning på området. Här följer en uppgraderad kortversion. Använd den som en checklista för att kolla att alla de viktiga bitarna finns på plats i din verksamhet!

Föreställ dig en STOP-skylt av den typ som du kan möta var som helst i världen. Men nu betyder den STOPPA STRESSEN! Var och en av de fyra bokstäverna står för ett par viktiga nyckelord.

[4] STOP-modellen utformades av barnläkare Lars H Gustafsson och barnpsykolog Agneta Lindkvist efter inspirerande samtal i Bergen med barnpsykologerna Atle Dyregrov och Magne Raundalen. Den presenterades första gången vid ett NGO-forum i samband med UNICEFs styrelsemöte i New York 1986

S T

Structure and Safety (Struktur och Säkerhet)

Barn i krig och på flykt har länge levt under otrygga och mer eller mindre kaotiska yttre förhållanden. Det har påverkat också deras inre liv. Barn behöver en grundrytm i tillvaron för att känna trygghet och kunna utvecklas. Men för de som är på flykt har det mesta kommit i olag. En första uppgift blir därför att så snabbt som möjligt hjälpa barnet och familjen att få tillbaka en mer ordnad tillvaro där barnet kan känna sig tryggt.

Återställ dygnsrytm och rutiner! Värdet av måltider och sömn på någorlunda bestämda tider kan inte överskattas. Barn och familjer bör också uppmuntras att återuppta tidigare fasta rutiner som berättande, sagoläsning, födelsedagsfirande, bönestunder och andra aktiviteter som tidigare varit viktiga för barnet.

Ordna boendet! De ständiga förflyttningarna blir en allt tyngre stressfaktor. Därför bör man just för barnens del så långt möjligt undvika provisoriska boenden. När de blir nödvändiga ska de göras så kortvariga det går.

Gör tillvaron förutsägbar! Ovisshet om vad som ska ske härnäst har alltför länge präglat barnens liv. De behöver nu få komma in i en tillvaro som kan förutses och planeras. Därför är det viktigt att snabbt komma in i asylprocessen och få både den och andra saker som ska ske tydligt förklarade.

Skapa lugn och ordning där du är! Stressade barn behöver få möta lugna vuxna som utstrålar förtröstan och vet vad de håller på med. För det krävs en fungerande organisation där var och en vet sin uppgift, känner arbetsglädje och har bra stöd av varandra och av sin ledning.

Talking and Time (Tala med och Tid)

Om man känslomässigt ska kunna bearbeta något som hänt i ens liv måste man först fatta vad man varit med om. Många barn på flykt har dålig koll på det. Det gäller även tonåringar. Situationen i landet de kommer ifrån är ofta så förvirrad att även vuxna specialister har svårt att förstå den. Under flykten har sedan mycket hänt som tycks ha saknat mening och sammanhang. Särskilt mindre barn lämnas utanför de vuxnas samtal och får försöka förstå på egen hand. Det ökar bara förvirringen.

Berätta för barnen! Föräldrar till de mindre barnen måste uppmuntras att berätta vad de vet, varför de gav sig iväg medan andra stannade eller blev lämnade kvar och vad som hänt längs vägen. Och samtidigt vara öppna för barnens frågor och ge så ärliga besked som möjligt. Även ensamkommande barn behöver få veta mer, till exempel om vad som egentligen pågår i deras hemland. Här kan tidigare anlända från samma land, som modersmålslärare eller andra medarbetare, vara till stor hjälp. Så får vi andra förklara vad som händer här i vårt land på ett sätt som barnen förstår.

Låt barnen berätta! Ett barn har alltid rätt att få komma till tals. I asylprocessen på Migrationsverket ska barnen, också de mindre, som huvudregel alltid erbjudas att berätta om sina upplevelser om de själva vill. Även i andra sammanhang är det både naturligt och viktigt att tala med barnen direkt om vad de varit med om och om hur de vill ha det nu. Det kan ske vid hälsoundersökningen och inför skolstarten. I det dagliga arbetet på mottagningscentraler och boenden är det viktigast att hålla samtalet igång om vardagens frågor, bygga upp förtroende efter hand och vara öppen för de samtal barnen själva tar initiativ till. Mer utforskande samtal om ett barns traumatiska upplevelser bör lämnas till dem som har erfarenhet av sådana samtal.

Ge barnen tid! Många av de svåraste upplevelser som ett barn i krig eller på flykt varit med om kan ligga djupt gömda i medvetandet. Det kan gälla upplevelser av sexuella övergrepp eller av att själv ha deltagit i grymheter, till exempel som barnsoldat. För att kunna gå vidare i livet kan det bli viktigt för barnet att få berätta om allt detta för någon. Men barnet måste få möjlighet att välja både tidpunkt och person. Berättelser om sådana upplevelser, ofta präglade av både sorg och skam, får aldrig forceras fram. Det krävs ibland både social trygghet och en långvarig förtroendefull relation med en stabil vuxenkontakt innan barnet är redo att berätta.

O

Options and Organized activities (Möjligheter och Organiserade aktiviteter)

Forskning kring barn med traumatiska upplevelser har visat hur viktigt det är att barnet finner egna strategier eller knep för att hantera oro, ångest och smärtsamma minnen. För några fungerar en motionsrunda eller fotboll bäst, för andra musik- eller bildskapande, för åter andra bön eller meditation på bestämda tider, i ensamhet eller tillsammans med andra. Exemplen på sådana möjlighetsskapande aktiviteter kan mångfaldigas – barn är uppfinningsrika. **Hör med varje barn och underlätta för barnet att använda de strategier som verkar fungera bäst!**

Alla som arbetat i krigsdrabbade länder vet hur viktig skolan är för barnens psykiska hälsa. Om skolorna tvingas stänga börjar barnen snabbt må sämre. Skolan ger dagarna ordning och innehåll och står för ett slags öar av normalitet mitt i kaos. Den ger de kunskaper och färdigheter som barnen behöver i framtiden, oavsett hur deras liv kommer att se ut. Den ger också lärarna möjlighet att tala med barnen om det som händer omkring dem. Det är också orsaken till att UNICEF i sitt arbete i krigsdrabbade länder och i de stora flyktinglägren prioriterar att hålla skolor öppna.

Det tycks alltså vara barnens egna överlevnadsstrategier tillsammans med de vardagliga verksamheterna, som förskola, skola och fritidsaktiviteter, som betyder mest för barnens möjligheter att rehabiliteras och återanpassas till ett mer normalt liv. För många av barnen kan det vara tillräckligt. För några behövs dessutom mer individuellt anpassade insatser, som särskild undervisning, stödsamtal eller terapi, och då ska de resurserna finnas till hands.

Låt barnen leka! I leken kan ett barn få en fristad från all oro som finns runtomkring. Med fantasins hjälp kan barnen skapa en alternativ värld som ger hopp och framtidstro. En värld där barnen har möjlighet att påverka det som sker och där det goda till slut kan vinna över det onda. I leken kan barnen ibland också bearbeta det som hänt. Men många barn som levt i krig eller på flykt har haft små möjligheter att leka och har ibland glömt hur man gör. Därför behöver de hjälp med att komma igång igen.

Lek, läs och sjung med barnen! Ta med barnen ut och lek med dem. Be dem berätta hur de lekte tidigare och visa några av dina egna favoritlekar. Tala med biblioteket och se till så att det finns böcker på de vanliga invandrarspråken där du arbetar. Låt någon som talar barnens modersmål läsa och sjunga med de yngre, och gärna också med de äldre barnen, varje dag, gärna på en bestämd tid. Eller berätta fritt ur sagoskatten från ursprungslandet.

Ordna aktiviteter för de äldre barnen! Några gillar fotboll, och för dem är det en utmärkt aktivitet, liksom annan idrott. För andra barn passar andra alternativ bättre. Låt barnen själva vara med och bestämma. På flera håll har ensamkommande startat egna verksamheter som blivit mycket uppskattade. Ett exempel är Mötesplats Otto i Malmö. Kontakta gärna Ensamkommandes förbund[5] för att få fler tips.

Förskola och skola ett måste! Målet ska vara att varje barn får börja senast en månad efter ankomsten till Sverige. När många kommer samtidigt kan det ibland vara svårt att ordna men dröjsmålet får inte bli för långt. Olika kommuner har olika lösningar för hur verksamheten organiseras. Elevhälsan har ett viktigt ansvar för att nyanlända skolbarn får ett bra mottagande och en skolgång anpassad efter varje barns behov.

P

Parent and Acting Parent support (Stöd till föräldrar och vikarierande föräldrar)

Vi har redan betonat vikten av att föräldrar får stöd. Föräldrarna är ofta trötta, osäkra och oroliga och behöver få svar på sina frågor om barnen. Det gäller också de vuxna personer som går in som ett slags vikarierande föräldrar för ensamkommande barn, som god man eller särskild förordnad vårdnadshavare. Ibland får också någon i personalen på ett boende, en socialsekreterare eller en volontär en sådan oväntad men viktig roll. Barnet har funnit någon som går att lita på och tala med. En sådan person, som ibland bara är några år äldre än barnet, kan bli en viktig *friskfaktor*, men då krävs stöd från någon mer erfaren om det hela ska bli bra.

Se till att föräldrar till mindre barn snabbt kommer i kontakt med barnhälsovården (BVC) och de föräldrastödjande aktiviteter som finns där! Att få gå på regelbundna hälsobesök med sitt barn och få barnets vaccineringar kompletterade är också en del av den goda struktur som alla nyanlända behöver.

För föräldrar till skolbarn är regelbundna samtal med klassläraren nödvändiga! I samband med att barnet börjar skolan bör elevhälsan också alltid vara inkopplad, så att barnets behov kan bedömas. Många föräldrar behöver också i fortsättningen en stadigvarande kontakt med skolsköterskan eller någon annan inom elevhälsan.

Om du arbetar med ensamkommande barn – se till att den som får den mest förtroliga kontakten med ett barn alltid har någon mer erfaren att tala med! Särskilt om barnet visar tecken på oro, stress eller nedstämdhet. ■

[5] ensamkommandesförbund.se

STOP-modellen

II

Vanliga frågor

I DET HÄR KAPITLET svarar vi på några vanliga frågor vi får från dem som möter barn på flykt. Se dem som ett urval. Hör gärna av dig till UNICEF Sverige om det är andra frågor du tycker vi bör ha med!

Vilka smittorisker finns, och hur kan vi arbeta förebyggande?

De vanligaste sjukdomarna hos barn på flykt är övre luftvägsinfektioner och magsjukor av samma slag som vi ser hos andra barn, och med samma smittsamhet. Om barn och familjer bor trångt kan risken öka för att de smittar varandra och andra i omgivningen. Eftersom barn på flykt oftare har sämre motståndskraft kan även enkla infektioner få ett allvarligare förlopp. Vid tecken på det ska sjukvården kontaktas.

Några av barnen kan ha mer allvarliga sjukdomar som mässling, tarmparasitsjukdomar, tbc, hepatit eller HIV-smitta. Vid tydliga tecken på sjukdom ska barnen hänvisas till akutsjukvården.

Alla barn ska prioriteras till erbjudande om hälsoundersökning och komplettering av vaccinationer.

För dig som möter barnen som volontär eller i ditt arbete är risken att bli smittad låg vid normal kontakt. Viktigast är att följa vanliga hygienregler:

- *Tvätta händerna ofta och noga med tvål och vatten*
- *Tvätta alltid händerna före måltid, vid mathantering och efter toalettbesök! Handsprit kan vara ett alternativ när andra tvättmöjligheter saknas*
- *Använd handskar vid såromläggning*

Med enkla medel kan vi skapa förutsättningar för att minska risken för smitta hos barn och vuxna:

- *Ge instruktioner om att tvätta händerna med tvål och vatten, särskilt efter toalettbesök, före matlagning och inför måltid*
- *Flytande tvål och engångshanddukar på toaletterna*
- *Täck alla sår med förband*
- *Ge instruktion om att hosta och nysa i armvecket*
- *Alla ska ha tillgång till egen handduk och tandborste*
- *Städa toaletter och duschrum dagligen*
- *Städa lokalerna där barnen vistas noggrant och regelbundet*
- *Släng trasiga och avlagda kläder*

För arbete med barn på flykt rekommenderas de vaccinationsprogram vi har i Sverige inklusive vaccination mot covid-19. Om du är osäker

> Ibland beter sig inte föräldrar till barn på flykt så som vi förväntar oss. Det kan väcka förvåning och oro. Det är lätt att man förklarar det hela med att familjen kommer från en annan kultur. Men ofta finns helt andra orsaker.

på vad du är vaccinerad mot – ta kontakt med din vårdcentral för att få råd. Vid arbete inom sjukvården och vissa andra verksamheter kan vaccination mot hepatit B rekommenderas. Hör med din arbetsgivare om det.

Stämmer åldern på barnet?

Frågan blir oftast aktuell när det gäller ensamkommande, särskilt de som befinner sig kring 18-årsgränsen. Eftersom den som är under 18 år ses som barn, och därmed har särskilda rättigheter enligt både barnkonventionen och svensk lag, är det för just dessa barn särskilt angeläget att, om möjligt, fastställa åldern. Också för yngre barn kan det vara viktigt, till exempel för att barnet ska placeras i rätt årskurs i skolan.

Men frågan om åldersbedömning är både juridiskt, medicinskt och etiskt komplicerad. En självklar regel bör vara att godta den ålder som föräldrarna eller barnet självt uppger – så länge uppenbara skäl inte talar emot. Men det är inte säkert att vare sig barnet eller föräldrarna känner till den exakta åldern. Ibland gjordes aldrig någon födelseregistrering, vid andra tillfällen har alla handlingar förkommit. Föräldrar kan ibland komma på vilket födelseår som är aktuellt genom att förknippa barnets födelse med annat som inträffade i landet eller i familjen vid samma tid. Andra som tidigare flytt från samma område kan här vara till stor hjälp. För ensamkommande kan det vara svårare – deras första minnen är från en tid de ofta inte kan ange.

Det finns också annat som gör en exakt bestämning av åldern svår: Barn utvecklas och mognar i olika takt. Puberteten inträffar vid olika åldrar, vilket i sin tur påverkar tillväxten. Ärftliga faktorer spelar in, men också sociala och kulturella. Barn som tidigt fått ta ett stort ansvar och fått klara sig själva gör ofta ett äldre intryck än vad som motsvaras av deras faktiska ålder.

Det är Migrationsverket som avgör vilken ålder ett asylsökande barn ska tillskrivas när godkända identitetshandlingar saknas. Resultatet av en medicinsk åldersbedömning väger då ofta tungt. Den baseras vanligen på en bedömning av skelettets och/eller tändernas mognad. Kring 18-årsgränsen är variationen dock stor när det gäller mognad av tänder och skelett, vilket gör bedömningarna osäkra. Flera utredningar pågår om dessa frågor, i Sverige liksom även internationellt. Tills vidare får vi leva med den osäkerhet som finns.

Enligt vår och UNICEFs uppfattning får inget barn berövas sina rättigheter för att det på felaktiga grunder uppfattas som vuxen. I tveksamma fall ska alltid åldern bedömas till barnets fördel.

Varför beter sig föräldrarna som de gör?

Ibland beter sig inte föräldrar till barn på flykt så som vi förväntar oss. Det kan väcka förvåning och oro. Det är lätt att man förklarar det hela med att familjen kommer från en annan kultur. Men ofta finns helt andra orsaker.

Föräldern brusar upp, bråkar med barnet utan anledning och kan då bli hårdhänt. Beteendet kan visserligen bero på att föräldern även normalt har ett hett temperament och att det i den kultur familjen tillhör finns en större tolerans inför hårdhänt behandling av barn. Men minst lika troligt är att beteendet har samband med den stress föräldern lever under. Ett vanligt tecken på posttraumatisk stress är just humörsvängningar och brist på impulskontroll:

- Förklara för föräldern att du förstår att hon eller han kan bli arg eftersom allt är som det är just nu, och hör efter om föräldern behöver mer hjälp!
- Råd föräldern att när ilskan kommer ta en egen timeout, alltså gå undan ett tag och lugna ner sig i stället för att rikta ilskan direkt mot barnet!
- Klargör att brysk behandling, som inlåsning, aga och kränkande tillmälen, inte är tillåten enligt svensk lag, hur arg man än är!
- Föreslå föräldern att gå med i en föräldragrupp, till exempel via BVC eller socialtjänsten, och åta dig att förmedla den kontakten!

Om detta inte hjälper eller om du misstänker att barnet far illa har du skyldighet att anmäla det till socialtjänsten.

Föräldern ser inte efter barnet utan låter det driva omkring vind för våg. Beteendet kan uppfattas som om föräldern inte bryr sig om barnet men har oftast andra orsaker. Alla som suttit i skyddsrum under granatbeskjutning, eller som tillbringat någon vecka tillsammans med ett svårt sjukt barn på barnkliniken, vet vad det här är fråga om. När allt ser ut att ordna upp sig och spänningen släpper behöver man få komma ifrån varandra en stund. För att sedan kunna orka med fortsättningen.

Säg till föräldern: ”Nu ser jag att du behöver få vara för dig själv. Gå ut och ta en promenad, eller lägg dig för att vila, så tar jag hand om barnet tills du är tillbaka!”

Undersök om barnet kan få förtur till placering i förskola, skola eller annan gruppverksamhet!

Den förälder som trots sådana insatser inte ser ut att orka med sina barn behöver hjälp. Någon som har erfarenhet av samtal med stressade och uppgivna föräldrar, som en BVC-sjuksköterska, skolsköterska eller socialsekreterare, måste då ta sig tid att samtala med föräldern för att se vilka insatser som krävs. Vi vet idag att anknytningen mellan föräldern och barnet kan skadas av svåra upplevelser, men också att den kan göras hel igen.

Talar barnet sanning?

Kan jag lita på vad barnet säger? Ibland stämmer inte det med vad andra berättat eller med annan information som finns. Ibland ändras barnets historia när barnet senare berättar om det hela. Och ibland låter berättelsen bara otrolig i största allmänhet.

Frågan är inte lika enkel som den först kan tyckas. Om vi tänker att ett barn alltid talar sanning leder det oss fel. En bättre utgångspunkt är att ett barn gör så gott det kan med tanke på omständigheterna.

Under stress fungerar inte minnet som vanligt. Vi behöver riktmärken för att våra minnen ska forma en berättelse som hänger ihop. Under krigs- och flyktförhållanden blir allt förvirrat och flyter samman. Då blir det svårt för en vuxen, och än svårare för ett barn med mindre

> Ju närmare du kommer barnet, desto mer känner du vad barnet känner. Ovissheten tär på krafterna hos er båda.

erfarenhet, att minnas exakt när, var och i vilken ordning saker och ting hände.

Efter plötsliga och oväntade händelser minns vi ofta knivskarpt det centrala i händelsen, som dödshotet, misshandeln eller ögonblicket när båten började ta in vatten, medan det som hände tidigare och just efteråt lätt suddas ut. Hjärnans minnescentrum försöker sedan rekonstruera händelseförloppet så att berättelsen ska få mening. Men hjärnan får då pröva sig fram och ändrar sig ibland för att sammanhanget ska bli rimligt. Allt det sker oftast utan att vi själva är medvetna om det.

Ett barn som befinner sig i livsfara mobiliserar gärna sin fantasi för att skapa en annan verklighet som går att leva med. I efterhand kan det vara svårt för barnet att minnas exakt vad som var fantasi och vad som var verklighet. På samma sätt kan barnet ha svårt att avgöra vad barnet själv blev vittne till och vad barnet fick höra berättas för sig – men där fantasin gjorde det som berättades så verkligt att barnet tyckte sig ha sett det med egna ögon.

Ett barn som blivit utsatt för grymma övergrepp, som tortyr eller grova sexuella kränkningar, kan ha svårt att närma sig minnen som innehåller så mycket smärta och skam. Hjärnan kan då hjälpa barnet att konstruera en täckhistoria som ett plåster på ett blödande sår. Barnet vet att såret finns. Men under lång tid kan det göra för ont, eller kännas för riskfyllt, att slita av plåstret.

Allt detta tillsammans gör att det barn som ansträngar sig för att vara så ärligt det bara går ändå kan ha svårt att lämna en berättelse som i alla delar är ”objektivt sann”. Den som inte förstår det och ifrågasätter barnets goda vilja gör barnet illa.

Till det kommer att en del barn, inte minst ensamkommande, av familjen, men oftast av flyktingsmugglare, direkt uppmanas att lämna en berättelse som inte stämmer med verkligheten. Ibland med förespeglingen att det ska öka chansen för dem att få asyl. Men lika ofta för att smugglarna inte ska avslöjas. En del barn väljer att vara lojala med sina smugglare, åtminstone under en tid. Andra inte.

Polisen och handläggarna på Migrationsverket har sina instruktioner. För dig som möter barn på flykt i andra sammanhang föreslår vi följande hållning:

- Godta den berättelse barnet lämnar utan att ifrågasätta!
- När barnet vid ett senare tillfälle lämnar en ny version, säg då inte: ”Så sa du inte förra gången – vad är det som gäller egentligen?” Säg hellre: ”Så spännande att du berättar det så här nu! Det märks att vi börjar känna varandra ganska bra, du och jag!”

Med en sådan hållning visar du att du lagt märke till förändringen. Men också att du förstår hur minnet fungerar, att du finns kvar och att du är beredd att ta emot fler förtroenden. Ju mer tillit barnet känner till den som lyssnar, desto mindre blir barnets ångest inför vad som hänt tidigare i livet och hur det ska uppfattas av andra. Och desto sannare blir den berättelse som så småningom växer fram.

> Barnets oro smittar lätt av sig på dig som ska finnas där som stöd. För vad ska du svara barnet? Kan du ge barnet en känsla av hopp när du själv inte vet hur det blir? Det här är ett stort dilemma för alla oss som arbetar med barn på flykt, vare sig vi gör det professionellt eller ideellt.

Att få följa sådana processer hör till det mest givande i arbetet med barn på flykt. Det ger oss kunskap om hur minnet fungerar vid svårigheter i livet och om hur mental sårläkning går till. Hos oss alla.

Får barnet stanna och kan familjen återförenas?

Du som arbetar med barn på flykt dras snabbt in i de känslor av osäkerhet och oro som präglar det asylsökande barnets vardag: ”Får jag stanna, tror du? Kan jag få hit mina föräldrar och syskon så att vi får vara tillsammans igen?”

Ju närmare du kommer barnet, desto mer känner du vad barnet känner. Ovissheten tär på krafterna hos er båda. När många asylsökande kommer kan väntan på asylprövning och besked om uppehållstillstånd kännas alldeles orimligt lång, trots att Migrationsverket prioriterar barnärenden. Och hos det asylsökande barnet ökar oron snabbt om permanenta uppehållstillstånd ersätts med tidsbegränsade och, än mer, om möjligheterna till familjeåterförening försvåras: ”Vad är det för mening med att jag försöker lära mig svenska och får kompisar här om jag ändå inte får stanna? Varför ska jag vara här om jag inte får leva med min familj?”

Barnets oro smittar lätt av sig på dig som ska finnas där som stöd. För vad ska du svara barnet? Kan du ge barnet en känsla av hopp när du själv inte vet hur det blir? Det här är ett stort dilemma för alla oss som arbetar med barn på flykt, vare sig vi gör det professionellt eller ideellt. Vi vill vara lojala med barnet men är samtidigt, i barnets ögon, representanter för ett samhälle som kanske inte vill låta barnet stanna eller som inte vill göra familjeåterföreningen möjlig. Här några råd:

- Förklara noga för barnet hur asylprocessen går till, att du inte kan påverka den och att både barnet och du måste leva med de beslut som fattas, vad vi än tycker om dem!
- Berätta också att var och en i ett demokratiskt samhälle har rätt att säga sin mening, protestera och göra vad man kan för att ändra på de regler som gäller – och att det är därför du engagerat dig i den organisation där du är verksam!

Varje möte med ett barn är ett viktigt möte. Att ge hopp är inte att lova tunt utan att finnas till, dela barnets känslor och tankar – och aldrig överge. Allt vi gör tillsammans idag har ett värde också imorgon. Ta hand om dig själv, samarbeta – och be om hjälp! ■

III

Ta hand om dig själv, samarbeta – och be om hjälp!

ATT MÖTA BARN PÅ flykt kan liknas vid biståndsarbete på hemmaplan. Du kommer i kontakt med en verklighet som du kanske inte varit i närheten av tidigare. Du möter människor, både barn och vuxna, som befinner sig i kris och ibland i extrema utmattningstillstånd. Många av dem har svåra upplevelser bakom sig, och för de flesta är framtiden oviss.

Att befinna sig mitt i en sådan verklighet är knappast möjligt utan att du själv blir påverkad. Världens orättvisor blir så uppenbara. Ju närmare du lär känna de som kommer, desto tydligare blir det att de haft det svårare än vad som riktigt går att föreställa sig, men att de i övrigt är som vi. ”Det kunde lika gärna ha varit jag”, är en vanlig replik från den som på allvar börjat lyssna till berättelser från nyanlända. Det kan öka din beslutsamhet att hjälpa till så gott du kan. Men det kan också ge dig en känsla av vanmakt – problemen tycks vara så oöverkomliga. Ofta pendlar känslan mellan de båda tillstånden.

Risker vid känslomässigt engagerande arbete

En risk vid allt arbete med människor i kris är att du blir så starkt känslomässigt påverkad att du inte orkar tänka på något annat. Du kan få svårt att sova på nätterna och orkar inte med din familj, dina vänner och dina andra intressen som tidigare. Humöret påverkas lätt, ibland åt det deppiga hållet, ibland åt det irriterade. Andra symtom att vara uppmärksam på är smärta, koncentrations- och minnessvårigheter, oro, ångest, trötthet som inte går att sova bort. I vissa fall kan känslomässig överbelastning leda till att man försöker hålla verkligheten ifrån sig genom ett mer avståndstagande förhållningssätt som kan leda till cynism.

Det är klokt att vara uppmärksam på tidiga symtom både hos sig själv och hos varandra i arbetsgruppen. Om man tar symtomen på allvar och ger sig själv möjlighet till återhämtning minskar man risken för att hamna i det som kallas utmattningssyndrom.

Råd för kraft och arbetsglädje

Inom biståndsorganisationerna finns lång erfarenhet av hur man bäst ska hantera risker av det slaget. Här följer några av de viktigaste råden:

Arbeta aldrig ensam! Se till att du har människor omkring dig som du kan dela dina tankar och erfarenheter med. Bäst är förstås om du kan få ingå i ett arbetslag. Men några uppgifter, som att vara god man eller särskild förordnad vårdnadshavare, är till sin natur ensamarbete.

Du som har sådana uppdrag – tala med din uppdragsgivare så att du får möjlighet till regelbundna träffar med andra i samma funktion.

Se till att du får utbildning för din uppgift! Ju mer kunskap du har, desto mindre är risken för att du bränns ut i förtid. Om du vet mer om de förhållanden barnen och deras familjer kommer ifrån, om normala och mer ovanliga reaktioner på stress och om vart du kan vända dig för att lära dig mer och få hjälp, så kan du också sätta in det du ser i sitt sammanhang. Det ger dig också bättre möjligheter att bedöma vad som är just *din* uppgift, alltså vad du kan göra och vad du bör lämna till andra.

Säg ifrån om brister i organisationen! En vanlig orsak till utmattningstillstånd är att arbetsplatsen inte fungerar. Just i arbetet med barn i kris, som väcker så starka känslor, är det extra viktigt med en tydlig organisation. Där var och en vet sin uppgift, där ledningen fungerar och där det alltid finns tillgång till stöd när det behövs. Inte minst är det viktigt att tydliggöra volontärernas roll i förhållande till de professionellas. Volontärernas insatser har fått allt större betydelse i arbetet med både barn och vuxna på flykt. Det är bra. Men vissa arbetsuppgifter *ska* utföras av professionella medarbetare, vars verksamhet på ett annat sätt är reglerad av kompetenskrav, sekretessregler och yrkesetiska koder. Du som är volontär – tala med den som leder verksamheten om detta så att du vet vad som gäller just där du är.

Se till att du får vila och tid för återhämtning! Om du ska orka arbeta engagerat och uthålligt med barn på flykt måste du få möjlighet att koppla av och göra annat ibland. Var noga med sömnen och vårda kontakten med familj och vänner. Släpp inte dina viktigaste fritidsintressen. Lär dig gärna någon form av meditations- eller avslappningsövningar.

Dokumentera! Från biståndsarbetet vet vi att en vanlig dagbok, eventuellt kompletterad av bilder eller filmklipp, kan vara ett enkelt sätt att löpande reflektera över och bearbeta det man är med om. *Men observera: Var noga med den sekretess som gäller där du har dina uppgifter. Lägg till exempel aldrig ut bilder av barn på flykt eller av deras föräldrar på sociala medier! Det gäller inte minst ensamkommande. Tänk på att det finns flyktingspioner också i vårt land.*

Fråga efter hjälp när du behöver det! Att be om hjälp är inte tecken på bristande kompetens, snarare på gott omdöme. Vilka möjligheter till hjälp som finns att få varierar stort i landet. Här

”Volontärernas insatser har fått allt större betydelse i arbetet med både barn och vuxna på flykt. Det är bra. Men vissa arbetsuppgifter ska utföras av professionella medarbetare, vars verksamhet på ett annat sätt är reglerad av kompetenskrav, sekretessregler och yrkesetiska koder.

vill vi bara peka på några hjälpinstanser som ska finnas överallt. I Del 3 har vi listat andra myndigheter och organisationer som också är bra att känna till.

Här får du hjälp

Socialtjänsten har en nyckelroll i allt flyktingmottagande, inte minst för ensamkommande. Det är socialtjänsten som ska se till så att alla ensamkommande barn får någonstans att bo, liksom att de förses med god man eller särskild förordnad vårdnadshavare. Då ett barn fått uppehållstillstånd har socialtjänsten skyldighet att hjälpa barnet att söka efter sina föräldrar. Socialtjänsten kan också inrätta gruppverksamhet för föräldrastöd. Inom socialtjänsten finns oftast en flyktingsamordnare eller en hel flyktingenhet. Kontakta kommunens växel för besked.

Barnavårdscentralen (BVC) har stor betydelse för alla barn upp till och med 5 år. Här följs alla barns hälsa, vaccinationsskyddet kompletteras och föräldrarna erbjuds föräldrastöd, oftast i grupp. BVC får man enklast kontakt med via närmaste vårdcentral. I varje region finns också en central barnhälsovårdsenhet med en barnhälsovårdsöverläkare och andra specialister. Närmaste BVC vet mer om detta. Du kan också ringa regionens växel för att fråga.

Elevhälsan arbetar hälsofrämjande och förebyggande och har ansvar för hälsouppföljningen av alla barn i skolan, från förskoleklassen till och med gymnasieskolan. Verksamheten är olika organiserad i kommunerna. Ibland finns särskilda resursenheter med ansvar för flera skolor. Läkare, sjuksköterska, psykolog, kurator och specialpedagog ska alltid finnas tillgängliga. Tala med skolsköterskan på den skola där barnet går.

Vårdcentralen kan du alltid vända dig till vid akuta hälsoproblem. Där avgör man om mer avancerad specialisthjälp behövs. Det är också oftast vårdcentralen som svarar för den inledande hälsoundersökning som alla barn har rätt till, såvida inte den verksamheten har delegerats till en särskild mottagning, ofta kallad Flyktinghälsan. Vårdcentralen kan ge besked.

På många håll i landet finns **särskilda behandlingsenheter för barn med svåra traumatiska upplevelser**, oftast inom ramen för regionernas barnpsykiatri men några också drivna av frivilligorganisationer. Vid behov kan remiss dit utfärdas av BVC, elevhälsan eller vårdcentralen.

Inom **kyrkor och andra trossamfund** finns ofta ett stort engagemang för både barn och vuxna på flykt. På många håll ordnas verksamheter för barn i alla åldrar. Det kan också vara en viktig del av rehabiliteringen att tillsammans med andra få återuppta sin trosutövning. ■

Råd för kraft och arbetsglädje:

- Arbeta aldrig ensam
- Se till att du får utbildning för din uppgift
- Säg ifrån om brister i organisationen
- Se till att du får vila och tid för återhämtning
- Dokumentera
- Fråga efter hjälp när du behöver det

DEL 3

Fakta i fickformat

I

Barnkonventionen

UTIFRÅN BARNKONVENTIONEN beskriver vi i det här kapitlet vilka rättigheter ett barn på flykt har. Barnets rättigheter i andra delar av svensk lagstiftning kan du läsa om i nästa kapitel.

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling 1989. Alla stater utom USA har ratificerat konventionen, det vill säga undertecknat och åtagit sig att följa den. Den gäller därför både i barnets hemland och när barnet kommer till Sverige.

Den första januari 2020 blev barnkonventionen lag i Sverige. Syftet med detta var att ge barnkonventionen en starkare ställning. Ansvaret för myndigheter, rättsväsendet och andra beslutsfattare att använda barnkonventionen har blivit tydligare och konventionen har fått ett större genomslag vid många bedömningar, ärenden och beslut som rör barn. Kunskapen om barnkonventionen har ökat bland myndigheter och beslutsfattare, men det finns fortfarande behov av ökad kunskap.

Se till så att barnkonventionen finns tillgänglig på den plats där du möter barn på flykt![6]

Se barnet som en bärare av alla rättigheter i barnkonventionen.

Se dig själv som en lokal barnombudsman – meddela din arbetsgivare, eller den organisation du arbetar för, om du anser att ett barn inte får sina rättigheter tillgodosedda!

Barn är särskilt sårbara

Barn är på grund av sin omognad och brist på erfarenhet särskilt sårbara och har därför ett antal rättigheter som beskrivs i barnkonventionen. I en katastrofsituation är det de redan mest utsatta barnen som drabbas hårdast. Barn kan skadas eller dödas. Riskerna för alla andra former av våld och övergrepp ökar. Barn drabbas ofta hårt av brist på mat, vatten och säkra platser där de kan leka. I många fall tvingas barn att sluta i skola och förskola.

För vissa barn är sårbarheten och riskerna särskilt stora, bland annat löper ensamkommande barn, och barn med funktionsnedsättningar stora risker att utnyttjas och utsättas för våld och övergrepp. Det är också svårare för dem att ta sig till säkra platser och hitta mat och vatten. Barn som har kommit bort från sin familj har rätt att återförenas med dem.

De fyra grundprinciperna

Barnkonventionens bestämmelser ska läsas i relation till varandra och ses som en helhet. Barnkonventionen har fyra grundprinciper, som är särskilt viktiga för genomförandet av rättigheterna i konventionen.

Vid alla åtgärder och beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3). När en beslutsförfattare

[6] Barnkonventionen i sin helhet, liksom en lättläst kortversion, kan laddas ner på https://UNICEF.se/barnkonventionen

eller en myndighet funderar över vad som ska göras när ett barn är inblandat ska därför den första frågan vara:

Är det här beslutet eller den här åtgärden till barnets bästa?

Varje beslut av en myndighet ska föregås av en bedömning av barnets bästa, barnkonsekvensanalys. Barnombudsmannen (BO) och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har tagit fram stödmaterial för hur en sådan kan utföras.[7]

Alla barn som befinner sig i Sverige ska få sina rättigheter tillgodosedda. Detta gäller oavsett barnets hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt, etniskt eller socialt ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrig (artikel 2). Barnkonventionens rättigheter gäller för alla barn som befinner sig i Sverige, oavsett i vilket land man är född och oavsett om man har uppehållstillstånd i Sverige eller inte. Barn får inte heller straffas för sina föräldrars agerande.

Varje barn har en inneboende rätt till livet och varje stat ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling (artikel 6). Ordet utveckling ska tolkas som ett helhetsbegrepp och inte bara som att det omfattar barnets fysiska hälsa, utan också den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen. Det är föräldrarnas ansvar att främja barnets utveckling och säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses, men staten ska stötta föräldrarna i detta om det behövs. Det kan handla om att ge barnet skydd och stöd, uppmärksamma hälsoproblem och se till så att barnet snabbt får komma till förskola eller skola. Det kan också handla om att stödja och hjälpa föräldrar om det behövs.

Vi som möter barn på flykt kan hjälpa till genom att skapa förutsättningar där barn kan känna sig trygga och där de kan utvecklas på ett normalt sätt. Det kan handla om många olika saker, till exempel att hjälpa den som mår dåligt att vända sig till rätt aktör inom hälso-och sjukvården, att skapa förutsättningar för lek och rekreation eller genom att vara en stöttande medmänniska.

Barn har rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade (artikel 12). Åsikterna ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad vilket betyder att ett barns egna åsikter kan tillåtas väga olika tungt – men alla barn, oavsett ålder, ska ges möjlighet att få uttrycka sina åsikter. En central aspekt i barnets rätt att uttrycka sina åsikter är att staten måste säkerställa barnanpassad information och rådgivning. Det kan till exempel gälla information om massflyktsdirektivet eller asylprocessen, beslut om boende, skolgång eller fritidsaktiviteter. Ibland kan vi inte göra så som ett barn vill. Kanske av brist på resurser, kanske för att det skulle strida mot barnets bästa. Men vi måste alltid tala med barnet och ha goda argument om vi går emot barnets önskemål. Här är det också viktig att barn får tolkar som använder ett barnanpassat språk och är vana vid att jobba med barn.

Att fly innebär en förlust av kontroll, säkerhet och trygghet. Att få bli lyssnad på och tagen på allvar kan bidra till att barn återfår känslan av att kunna kontrollera sin vardag.

Andra viktiga artiklar i arbetet med barn på flykt

Artikel 22 i barnkonventionen handlar om *barn på flykt*. Barn på flykt har samma rättigheter som alla andra barn. Staterna ska samverka med FN-organisationer som UNICEF och UNHCR och frivilligorganisationer, för att ge barn skydd och hjälp. Särskilt betonas vikten av att

[7] https://www.barnombudsmannen.se/stod-och-verktyg/beaktande-av-barnets-basta/ och https://skr.se/download/18.5627773817e39e979ef383cc/1642163088698/7585-619-3.pdf

försöka spåra ensamkommande barns föräldrar och göra en familjeåterförening möjlig.

Det finns fler artiklar som är av betydelse i arbetet med barn på flykt. Här är några av dem:

Rätten till *trygghet och skydd* liksom till en *acceptabel levnadsstandard* finns i artiklarna 26 och 27 och rätten till *skolgång* i artikel 28. I artikel 29 ges barnet rätt att i ankomstlandet behålla sitt *modersmål* och utveckla det samtidigt som barnet får lära sig ett nytt språk. Barnets rätt till *lek och kulturella aktiviteter* framgår av artikel 31. Enligt artikel 24 har varje barn rätt att ”åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa” och alltså rätt till bra *hälso- och sjukvård*. Barn som har varit utsatta för övergrepp eller som har erfarenhet av väpnade konflikter har enligt artikel 39 rätt till *rehabilitering och social återanpassning*, som ska äga rum i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Hälsa, självrespekt och värdighet – tre viktiga ledord i allt arbete med barn på flykt.

Ensamkommande barn

Två av de redan nämnda artiklarna i barnkonventionen har särskild betydelse för ensamkommande barn. Det gäller artikel 39, som handlar rätten till *rehabilitering* för den som har erfarenhet av väpnade konflikter, våld och övergrepp och artikel 22, som understryker vikten av familjeåterförening och att *spåra anhöriga*.

Ett barn har rätt till *familjeåterförening*, om sådan är möjlig. Barnet har dock inte alltid rätt till återförening i Sverige, ibland handlar det istället om återförening på en annan plats. Utgångspunkten ska alltid vara vad som är bäst för barnet. Ansökningar om återförening ska behandlas på ”ett positivt, humant och snabbt sätt” (art. 10).

Det är också viktigt att ensamkommande barn snabbt får en god man, då staten ska stötta barn som saknar föräldrar eller andra vårdnadshavare (art. 20).

Barn i familj

Artikel 18 handlar om föräldrars ansvar för sina barn. Föräldrarna har gemensamt ”huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling”. Samhället ska göra vad som är möjligt för att bistå föräldrarna ”då de fullgör sitt ansvar” och se till så att de får hjälp när de behöver det. Föräldrar som flytt krig och konflikt kan må mycket dåligt, att klara vardagen i ett nytt land, med ett nytt språk är en ytterligare utmaning. För den som är ensamstående kan det vara extra svårt. *Föräldrastöd* i olika former är därför viktigt.

Principen om barnets bästa ska vara vägledande för föräldrar. I artikel 19 fastslås att barn har rätt till skydd mot alla former av våld och utnyttjande. I Sverige har alla som arbetar med barn lagstadgad anmälningsskyldighet till socialtjänsten vid misstanke om att ett barn far illa (se mer under rubriken Anmälningsskyldighet). Det kan handla om försummelse, att barnet inte får gå i skolan eller att barnet utsätts för våld. Detta gäller förstås även barn på flykt.

I Sverige finns ett förbud mot aga, som innebär att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Förbudet framgår av föräldrabalken. Andra former av brott mot barn, till exempel misshandel, regleras i brottsbalken.

En viktig uppgift i stödet till föräldrarna är att ge dem stöd i att sätta gränser och lösa konflikter med sina barn utan att någonsin använda våld.

Det är viktigt att ha rutiner för hur du ska göra om du får kännedom om att ett barn far illa. ■

”Hälsa, självrespekt och värdighet – tre viktiga ledord i allt arbete med barn på flykt.”

II

Det svenska regelverket för barn på flykt

UTLÄNNINGSLAGEN[8] ÄR DEN huvudlag som reglerar processen kring asylärenden och som innehåller regler för uppehållstillstånd i Sverige. Just nu beviljas människor från Ukraina uppehållstillstånd enligt massflyktsdirektivet[9] och 21 kapitlet utlänningslagen.

Andra lagar som är relevanta för både *massflyktingar* och *asylsökande* är lagen om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA)[10] , lagen om god man för ensamkommande barn[11], lagen om hälso- och sjukvård för asylsökande[12] samt socialtjänstlagen[13]. Även lag om uppehållstillstånd för studerande på gymnasial nivå[14] och lag om mottagande av vissa nyanlända invandrare för bosättning[15] kan vara relevanta.

Massflyktingar och asylsökande har i princip samma rättigheter, men att beviljas uppehållstillstånd enligt massflyktsdirektivet är inte samma sak som att ha *beviljats* asyl. Den som *beviljas* asyl får mer omfattande sociala rättigheter än den som har tillstånd enligt massflyktsdirektivet eller är asylsökande. Detta beror på att massflyktingar och asylsökande inte kan folkbokföra sig. I texten nedan beskrivs vad som gäller både för den som omfattas av massflyktsdirektivet (massflyktingar) och den som är asylsökande.

Grundläggande rättigheter

Utbildning

Alla barn som omfattas av massflyktsdirektivet och alla asylsökande barn har rätt till utbildning. Utbildningsrätten för dessa barn omfattar förskola, förskoleklass, grundskola samt gymnasium.

[8] Utlänningslagen (2005:716)
[9] Direktiv 2001/55/EG
[10] Lag (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl.
[11] Lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn
[12] Lag (2008:344) om hälso- och sjukvård för asylsökande
[13] Socialtjänstlagen (2001:453)
[14] Lag (2017:353) om uppehållstillstånd för studerande på gymnasial nivå
[15] Lag (2016:38) om mottagande av vissa nyanlända invandrare för bosättning

Enligt skolförordningen ska mottagandet i skolan ske senast en månad efter ankomst.[16] De omfattas dock inte av skolplikt.[17] Socialtjänsten har därmed inte skyldighet att följa upp de barn som inte kommer trots att de är inskrivna i skolan.

Hälso- och sjukvård

Alla barn som omfattas av massflyktsdirektivet och alla asylsökande barn har samma rätt som övriga barn till subventionerad hälso- och sjukvård.[18] Vården innefattar inte bara akut sjukvård och tandvård utan även till exempel vaccinationer enligt det allmänna vaccinationsprogrammet för barn.[19]

Regionen där barnet vistas under asylprocessen eller under den tid som ett uppehållstillstånd enligt massflyktsdirektivet gäller har skyldighet att kalla till en hälsoundersökning. Migrationsverket ansvarar för att meddela regionen att barnet är skrivet i kommunen så att regionen kan skicka ut en kallelse.

Bistånd

Alla som omfattas av massflyktsdirektivet[20] samt alla asylsökande (barn och vuxna) har i nuläget rätt att ansöka om dagersättning hos Migrationsverket[21].

Bistånd som ges enligt LMA är boende och ekonomiskt stöd. Det bistånd som betalats ut enligt LMA ska räcka till mat, kläder och skor, sjukvård och medicin, tandvård, hygienartiklar, andra förbrukningsvaror och fritidsaktiviteter.

Ensamkommande barn (se mer nedan) ansöker om bistånd med hjälp av sin gode man om de är under 16 år. Dagersättningen ska täcka kostnader för kläder, skor, hygienartiklar, fritidsaktiviteter etc.

Både massflyktingar och asylsökande kan även ansöka om så kallat särskilt bidrag om man är i behov av ekonomiskt bistånd utöver sin dagersättning enligt LMA. Det kan till exempel gälla glasögon, mediciner eller andra hjälpmedel.[22]

Massflyktingar enligt massflyktsdirektivet och 21 kap. utlänningslagen

De som omfattas av massflyktsdirektivet är i nuläget[23] personer som:

- är ukrainska medborgare och har varit bosatta i Ukraina före 24 februari 2022,
- statslösa personer, och medborgare i andra tredjeländer än Ukraina, som åtnjöt internationellt skydd eller motsvarande nationellt skydd i Ukraina före den 24 februari 2022. De ska ha varit lagligen bosatta i Ukraina.
- familjemedlemmar till de två ovanstående.

För att omfattas av direktivet gäller i nuläget i Sverige att man ska ha lämnat Ukraina den

[16] Skolförordningen (2011:185) 4:1a
[17] Skollagen (2010:800) 7:1, 29:2 2 st
[18] Lag (2008:344) om hälso- och sjukvård för asylsökande m.fl.
[19] https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/krisberedskap/samlad-information-med-anledning-av-kriget-i-ukraina/ratt-till-vard-och-bistand-i-sverige/
[20] Personer som vistas i Sverige viseringsfritt förväntas ordna sitt uppehälle och boende på egen hand. Det innebär att de i regel inte har rätt till bistånd från socialtjänsten.
[21] Om det skulle uppstå en situation där Migrationsverket inte klarar av att betala bistånd för massflyktingar så kan kommunerna komma att behöva göra det.
[22] Lag (1993:137) om mottagande av asylsökande
[23] 2022-03-30. Denna krets kan komma att utvidgas i närtid.

24 februari 2022 eller senare.[24] Vuxna måste också ha ett giltigt pass eller andra ukrainska id-handlingar.

Vid ankomst till Sverige kan personerna identifiera sig, registreras, fotograferas och lämna fingeravtryck. Det går även att ansöka om tillstånd enligt en e-tjänst[25] hos Migrationsverket. Då lämnas foto och fingeravtryck i ett senare skede. I normalfallet räcker det för att få ett uppehålls- och arbetstillstånd i enlighet med direktivet. Det krävs alltså ingen individuell prövning för att besluta om uppehålls- och arbetstillstånd för de personer som omfattas av massflyktsdirektivet.

Tillståndet gäller till den 4 mars 2023, med möjlighet till förlängning (med en total maxtid på tre år). Detta gäller oberoende av när man har sökt tillståndet.

Ukrainska medborgare med biometriska hemlandspass eller Schengenvisum har möjlighet att vistas i Sverige i 90 dagar och behöver inte kontakta Migrationsverket efter inresa.[26] Dessa personer kan alltså vänta med att registrera sig om de själva har ordnat med boende. För att få arbetstillstånd, för att barn ska få tillgång till skola och förskola och för att säkerställa tryggheten för barn och vuxna är det dock viktigt att så fort som möjligt registrera sig. För att kunna få bistånd och arbetstillstånd behöver man först få uppehållstillstånd enligt direktivet.

Personer som omfattas av massflyktsdirektivet ska i första hand få uppehållstillstånd i enlighet med det. De kan också därefter när som helst söka asyl eller ansöka om statusförklaring. Då sker en individuell prövning av skyddsbehov. Den som omfattas av massflyktingsdirektivet har i princip[27] samma rättigheter som den som söker[28] asyl.

Migrationsverket har på sin webbplats information om massflyktsdirektivet. Länk finns längst bak i denna bok.

Uppehållstillståndskort (UT-Kort) massflyktingar

Den som omfattas av massflyktsdirektivet kommer efter registrering och fotografering få ett kort som bevisar att personen omfattas av direktivet och därmed har samma rättigheter som asylsökande samt arbetstillstånd.

Asylsökande

Utlänningslagen är den lag som reglerar asylprocessen. Lagen reglerar hur Migrationsverket ska fatta beslut om uppehållstillstånd.

För att omfattas av de svenska asylreglerna måste man registrera sig hos Migrationsverket. Den som söker asyl blir då formellt asylsökande och får därmed ta del av de rättigheter

[24] Massflyktsdirektivet ger Sverige möjlighet att även låta personer som lämnade Ukraina tidigare än den 24 februari 2022 omfattas. Det har Sverige hittills valt att inte göra.
[25] https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-enligt-massflyktsdirektivet/Ansok-om-skydd-enligt-massflyktsdirektivet.html)
[26] Detta kallas viseringsfrihet.
[27] Exempelvis har vuxna personer som omfattas av massflyktigtsdirektivet arbetstillstånd, medan asylsökande kan vara undantagna kravet på arbetstillstånd under vissa förutsättningar. Mer information hittar du här: https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Medan-du-vantar/Arbeta.html
[28] Notera här att om man *beviljas* asyl får man mer omfattande sociala rättigheter än om man får tillstånd enligt massflyktsdirektivet, vilket beror på att det att man inte kan folkbokföra sig om man har tillstånd enligt direktivet.

som följer under hela asylprocessen[29], det vill säga under väntetiden fram till beslut och vid eventuellt överklagande eller återvändande.

Migrationsverket är den myndighet som ansvarar för asylprövningen, det vill säga att utreda och fatta beslut om alla asylansökningar. Den kommun dit de asylsökande har blivit anvisade efter registrering ansvarar för skolgång, vård och omsorg.

Migrationsverket har på sin webbplats information om att söka asyl. Länk finns längst bak i denna bok.

LMA-kort asylsökande

Alla personer som söker asyl i Sverige ska vid registreringen hos Migrationsverket förses med ett så kallat LMA-kort. Det är ett kort som bevisar att personen söker asyl i Sverige och därmed har rätt att vistas i Sverige som asylsökande. Kortet används som ett id-kort vid exempelvis besök hos hälso- och sjukvården och inskrivning i skolan och för ansökan om dagersättning.[30]

Barn har samma rättigheter

Asylsökande barn och barn som beviljas uppehållstillstånd enligt massflyktsdirektivet har samma rättigheter som andra barn i Sverige vad gäller rätten till sjukvård, utbildning samt rätt att komma till tals och vara delaktiga i beslut som berör dem. Dessa barn har också rätt att få information om sina rättigheter under tiden de befinner sig i Sverige. Informationen ska vara tillgänglig på ett språk de förstår samt anpassad efter mognad och utveckling.

Det svenska regelverket skiljer sig åt inom vissa områden för barn som kommit till Sverige med sin familj jämfört med barn utan vårdnadshavare, det vill säga ensamkommande barn.

Ensamkommande barn

Ensamkommande barn som kommer till Sverige omfattas av samma regler som andra barn i Sverige som av någon anledning inte kan bo med sina föräldrar. De har rätt till ett omhändertagande och skydd av samhället. Detta ansvar ligger på kommunen och i första hand socialtjänsten som arbetar efter bestämmelserna i socialtjänstlagen och lagen om vård av unga (LVU)[31].

Den myndighet som först uppmärksammar att barnet kommit till Sverige, vanligtvis Migrationsverket eller polisen, har en skyldighet att göra en anmälan till socialtjänsten i den kommun barnet befinner sig (ankomstkommunen). Barnet kan sedan efter beslut av Migrationsverket bli anvisad till en annan kommun i landet som ansvarar för barnet under asylprocessen (anvisningskommun).

God man för ensamkommande barn

Då ensamkommande barn inte har någon vuxen företrädare som kan stötta och hjälpa dem har de efter ankomsten till Sverige rätt till en god man. Det är överförmyndaren eller överförmyndarnämnden i den kommun där barnet befinner sig som utser och har ansvar för god man.[32] En god man ansvarar för alla ekonomiska, rättsliga och sociala frågor som rör barnet. Hen skriver under alla handlingar för barnets räkning. Det kan handla om kontakten med socialtjänsten och att se till att barnet får det ekonomiska och sociala stöd det har rätt till. Hen ska även se till att barnet skrivs in i skolan och får kontakt med sjukvården.

[29] Ibland kan LMA fortsätta även efter ett avslag.

[30] Lag (1993:137) om mottagande av asylsökande, https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Medan-du-vantar/LMA-kort.html

[31] Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

[32] Lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn

God man har inte försörjningsplikt och ansvarar inte heller för den dagliga omvårdnaden av barnet, såsom att barnet har boende och mat. Det ansvaret har familjehemmet eller personal på boenden (se nedan).

En god man för asylsökande barn ska hjälpa till i kontakt med Migrationsverket och vara med när barnet söker asyl, bekräfta ansökan om asyl om barnet självt har lämnat in en ansökan (även ett offentligt biträde kan bekräfta ansökan om en god man inte är förordnad ännu)

Barn som omfattas av massflyktsdirektivet behöver inte någon god man vid registrering enligt direktivet, dock behövs den gode mannen som företrädare för barnet i alla andra frågor på samma sätt som för andra barn.

De ensamkommande barn som söker asyl har även rätt till ett offentligt biträde som bistår med juridiskt råd och stöd under asylprocessen. Det offentliga biträdet är kostnadsfritt för barnet.

Om barnet beviljas uppehållstillstånd efter ha sökt asyl har det inte längre rätt till god man utan istället rätt till en särskilt förordnad vårdnadshavare fram tills barnet fyller 18 år.[33] Notera att detta inte gäller barn som har beviljats uppehållstillstånd enligt massflyktsdirektivet, de har fortsatt god man.

Boende för ensamkommande barn

Kommunen dit barnet anvisats av Migrationsverket är ansvarig för att ordna boende. Barnet ska formellt anses vistas i kommunen och därmed falla under socialtjänstens ansvar. Efter en individuell lämplighetsprövning av socialtjänsten placeras barnet i familjehem, hos eventuell anhörig, alternativt hem för vård och boende (HVB-hem). Barnet har inte rätt att välja boendeform eller var i landet det placeras. Socialtjänsten ska dock ge barnet rätt att uttrycka sin åsikt och detta ska tas med i bedömningen och beslutet.

Socialtjänsten ska utse en särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakten med barnet under placeringstiden på boendet. Detta innebär regelbundna samtal med barnet, god man och hemmet där barnet bor.

Barn i familj

Barn som kommer till Sverige med sin familj har inte på samma sätt som ensamkommande barn rätt till särskilt stöd.

Under asylprocessen är det viktigt att barn i familj ses som en egen person med en egen berättelse. Barn kan ha egna asylskäl som inte föräldrarna har. Det är därför viktigt att barn själva får berätta så att detta kommer fram och kan ligga till grund i bedömningen.

Boende för barn i familj

Det är Migrationsverket som ansvarar för att erbjuda ett boende till familjen.[34] De familjer som behöver boende ska kunna erbjudas ett sådant direkt vid ankomsten till Sverige. Därefter blir familjen anvisad av Migrationsverket till en förläggning eller någon annan form av boende, t.ex en lägenhet. Familjen kan inte själva välja ort för boende, men man kan välja att själv ordna boende hos till exempel anhöriga. När det gäller eget boende (EBO) så finns särskilda regler.[35]

[33] Föräldrabalken (1949:381) kapitel 6

[34] Detta kan komma att ändras om det kommer många människor på flykt till Sverige, i detta fall kan det hända att en viss del av ansvaret för att ordna boende faller på kommunerna.

[35] https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-201638-om-mottagande-av-vissa-nyanlanda_sfs-2016-38, https://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Kommuner/Om-personer-med-uppehallstillstand/Fragor-och-svar-om-bosattning.html

Papperslösa barn

De asylsökande barn som fått avslag på sina ansökningar om uppehållstillstånd och håller sig kvar gömda i landet och de som aldrig kontaktat myndigheterna kallas för papperslösa. Detta är en mycket utsatt grupp eftersom de formellt inte existerar hos några myndigheter och inte formellt kan få det stöd och den hjälp de behöver. I Sverige har alla papperslösa barn rätt till utbildning liksom hälso- och sjukvård på i princip samma villkor som andra barn i Sverige. Det som skiljer är att barnen inte omfattas av skolplikt och inte heller har rätt till förskola. Socialtjänsten har ett ansvar enligt lag att bistå med socialt stöd till alla barn som vistas i kommunen. Barnen behöver alltså inte vara folkbokförda utan det räcker med att de vistas i kommunen för att omfattas av lagen.[36]

Övriga frågor

Tolk

Enligt svensk lag har asylsökande rätt till tolk vid möten med alla myndigheter.[37] Till detta räknas också hälso- och sjukvårdens mottagningar. Den asylsökandes egen uppfattning om behovet av tolk ska vara vägledande. Tolkhjälp ska alltid vara kostnadsfri. En tolk har alltid tystnadsplikt.

Massflyktingar omfattas även av rätten till tolk.

Anmälningsskyldighet

Alla myndigheter vars verksamhet berör barn och unga har en skyldighet att anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet fått kännedom eller har misstanke om att ett barn far illa, en så kallad orosanmälan. Detta omfattar *alla* barn som vistas i Sverige, det vill säga även asylsökande, "massflyktingar" och papperslösa barn. Anmälningsskyldigheten omfattar alla anställda vid dessa myndigheter samt de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga (till exempel skola, hälso- och sjukvård och tandvård).[38] Privatpersoner omfattas inte av anmälningsskyldigheten men alla som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla det till socialtjänsten.[39] Privatpersoner får vara anonyma i sin anmälan.

Vid misstanke om att barn har utsatts för brott ska man alltid kontakta socialtjänst och polis. Om ärendet inte är akut kan det vara lämpligt att kontakta socialtjänsten först för att höra om barnet är känt hos dem och om en eventuell utredning redan pågår. En anmälan ska dock alltid göras. ■

[36] I praktiken uppstår dock ibland problem med ekonomiskt stöd på grund av en dom från Högsta Förvaltningsdomstolen om att de omfattas av personkretsen i LMA (se HFD 2017:33)
[37] Förvaltningslag (1986:223) 8§
[38] Socialtjänstlagen (2001:453) 14:1
[39] Socialtjänstlagen (2001:453) 14:1c

Grundläggande rättigheter för barn på flykt:

- Utbildning
- Hälso- och sjukvård
- Rätt till dagersättning
- Tolk

Myndigheter och organisationer

Här följer en lista över några av de myndigheter och rikstäckande organisationer som antingen har ansvar för eller visat särskilt intresse för barn på flykt. Listan är inte fullständig. Vi har valt att enbart ange aktuella hemsideadresser. Där kan du finna mer information om hur du får kontakt med den eller dem du vill tala med. Flera av organisationerna har lokalavdelningar på olika håll i landet, men också om detta ger hemsidorna närmare besked.

Amnesty International https://www.amnesty.se/
Barnombudsmannen http://www.barnombudsmannen.se/
Barnrättsbyrån http://barnrattsbyran.se/
BRIS https://www.bris.se/
Ensamkommandes förbund http://ensamkommandesforbund.se/
Flyktinggruppernas Riksråd http://www.farr.se/sv/
Folkhälsomyndigheten http://www.folkhalsomyndigheten.se/
Judiska centralrådet http://www.judiskacentralradet.se/
Migrationsverket http://www.migrationsverket.se/
Mind https://mind.se/
Refugees Welcome http://refugees-welcome.se/
Rikshandboken barnhälsovård http://www.rikshandboken-bhv.se/
Asylrättscentrum http://sweref.org/
Rädda Barnen https://www.raddabarnen.se/
Röda Korset http://www.redcross.se/
Skolverket http://www.skolverket.se/
Socialstyrelsen http://www.socialstyrelsen.se/
Svenska kyrkan https://www.svenskakyrkan.se/
Sveriges kommuner och regioner (SKR) https://skr.se/
Sveriges kristna råd http://www.skr.org/
Islamiska samarbetsrådet. För kontakt med där ingående organisationer se: https://www.sstkrishandledning.se/bidragsberattigade-trossamfund/
Sveriges stadsmissioner http://www.sverigesstadsmissioner.se/
UMO http://www.umo.se/
UNICEF Sverige https://unicef.se/
UNHCR Sverige http://www.unhcr-northerneurope.org/where-we-work/sweden/

För dig som vill veta mer

Facklitteratur

Andersson H, Ascher H, Björnberg U, Eastmond M (red). **Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande.** Göteborgs universitet, Centrum för Europaforskning 2010. https://www.gu.se/europaforskning/publikationer/bocker/andra-bocker-om-europa-fran-cergu

Ascher, H & Hjern, A (red). **Från apati till aktivitet: teori och behandling av flyktingbarn med svår psykisk ohälsa.** Studentlitteratur 2013

Brunnberg, E, Borg, RM & Fridström, C. **Ensamkommande barn: en forskningsöversikt**. Studentlitteratur 2011

Bunar, N. **Nyanlända och lärande: mottagande och inkludering.** Natur och Kultur 2015

Dane, Louise och Johansson Köves, Amanda, **Barns rättigheter i migrationsprocessen**, i Åhman, Karin, Leviner, Pernilla & Zillén, Kavot (red.), **Barnkonventionen i praktiken: rättsliga utmaningar och möjligheter**, Upplaga 1, Norstedts juridik, Stockholm, 2020, s. 301-330.

Dane, Louise, **Den reglerade invandringen och barnets bästa: barns rätt till familjeliv och privatliv enligt barnkonventionen**, Europakonventionen, EU-rätten och svensk utlänningslagstiftning, Juridiska institutionen, Stockholms universitet, 2019

Dyregrov, A. **Barn och trauma: en handbok för föräldrar och professionella vuxna.** Studentlitteratur 2010

Eide, K (red). **Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger.** Oslo: Gyldendahl, 2012

Fälldin, K & Strand, G. **Ensamkommande barn och ungdomar: en praktisk handbok om flyktingbarn.** Natur & Kultur 2010

Gustafsson, LH, Lindkvist, A & Böhm, B. **Barn i krig: röster och fakta.** Rädda Barnen/Verbum Gothia 1987

Kadir A, Battersby A, Spencer N, Hjern A. **Children on the move in Europe: a narrative review of the evidence on the health risks, health needs and health policy for asylum seeking, refugee and undocumented children.** BMJ Paediatr Open 2019 https://bmjpaedsopen.bmj.com/content/3/1/bmjpo-2018-000364

Kästen-Ebeling G, Otterup T (red). **En bra början – mottagande och introduktion av nyanlända elever.** Studentlitteratur 2014
Malmström, C (red). **Satsa på barnens vardagsmiljöer- mottagande och introduktion av flyktingbarn och ungdomar.** Allmänna Barnhuset, 2006
Sandesjö, Håkan. **Barnrättsperspektivet i asylprocessen.** Norstedts Juridik 2013
UNICEF Sverige. **Handbok för barns delaktighet och inflytande**. 2021
https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/unicefs-handbok-for-barns-delaktighet-och-inflytande
WHO. **Health of refugee and migrant children**. Köpenhamn, 2018
https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/388361/tc-health-children-eng.pdf

Vetenskapliga artiklar

Bath, H. **The three pillars of TraumaWise Care: Healing in the other 23 hours.** Reclaiming Children and Youth, 23:4, sid 5–11, 2015
http://traumebevisst.no/kompetanseutvikling/filer/23_4_Bath3pillars.pdf
Regeringen (2021). **Granskning av Rättsmedicinalverkets metod för medicinsk åldersbedömning i asylprocessen**. SOU 2021:84.
https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/10/sou-202184/
SBU (2018). S**töd till ensamkommande barn och unga – Effekter, erfarenheter och upplevelser. Systematisk litteraturöversikt och etiska och samhälleliga aspekter**.
https://www.sbu.se/294
SBU (2021). Åldersbedömning – magnetkameraundersökning av tillväxtzonen i lårbenets nedre del (knät) och röntgenundersökning av visdomständer i underkäken. https://www.sbu.se/sv/publikationer/sbu-bereder/aldersbedomning--magnetkameraundersokning-av-tillvaxtzonen-i-larbenets-nedre-del-knat-och-rontgenundersokning-av-visdomstander-i-underkaken/

Information från myndigheter

Barnhälsovård för barn som nyligen kommit till Sverige. Rikshandboken i barnhälsovård 2022
https://www.rikshandboken-bhv.se/livsvillkor--levnadsvanor/barnhalsovard-for-barn-som-nyligen-kommit-till-sverige/
Rekommendation gällande smittskyddinsatser till personer som ankommer till Sverige från Ukraina. Folkhälsomyndigheten 2021
https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/b/beslutsunderlag--rekommendation-gallande-smittskyddsinsatser-till-personer-som-ankommer-till-sverige-fran-ukraina/
Så här ansöker du om asyl. Migrationsverket 2022
https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Att-ansoka-om-asyl/Sa-har-ansoker-du-om-asyl.html

Information med anledning av situationen i Ukraina. Migrationsverket 2022
https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Aktuella-fragor/Situationen-i-Ukraina.html
Migrationsverket, Hjälp till dig som lever med våld. https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Hjalp-for-dig-som-lever-i-vald.html **Ensamkommande barn och unga: handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen 2020** https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2020-2-6588.pdf
Samlad information med anledning av kriget i Ukraina. Socialstyrelsen 2022 https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/krisberedskap/samlad-information-med-anledning-av-kriget-i-ukraina/
Länsstyrelsens gemensamma portal för samhällsinfo för nyanlända
https://www.informationsverige.se/
Frågor och svar till barn, Krisinformation.se https://www.krisinformation.se/detta-kan-handa/handelser-och-storningar/oro-for-omvarldslaget/oro-for-omvarldslaget/fragor-och-svar-till-barn
Vårt arbete med anledning av kriget i Ukraina. (Med versioner på ukrainska och ryska.) Institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap Uppsala 2022
https://pubcare.uu.se/forskning/chap/projekt/uppdrag_och_konsultation/vart-arbete-med-anledning-av-kriget-i-ukraina/
Vårdgivarwebben: Översatt material. Västra Götalandsregionen 2022
https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/vardriktlinjer/ukraina/oversatt-material/

Information från organisationer

Att prata om krig med barn och unga. Ericastiftelsen 2022
https://ericastiftelsen.se/nyhet/att-prata-om-krig-med-barn-och-unga/
Mottagandet av personer från Ukraina som är massflyktingar. Sveriges kommuner och regioner (SKR) 2022 https://skr.se/skr/krigetiukraina/manniskorsomflyrfranukraina.62143.html
Kommunens ansvar för ensamkommande barn. Sveriges kommuner och regioner (SKR) 2022 https://skr.se/skr/integrationsocialomsorg/socialomsorg/barnochunga/placeradebarnochunga/ensamkommande
Människor på flykt och den humanitära rätten. Svenska Röda Korset 2019 https://www.rodakorset.se/krigets-lagar/artiklar/manniskor-pa-flykt/barnochunga/kommunensansvar.3425.html
Vanliga frågor om massflyktsdirektivet och att söka asyl från Ukraina. Asylrättscentrum https://sweref.org/vanliga-fragor-om-massflyktsdirektivet-och-att-soka-asyl-fran-ukraina/
För dig som möter asylsökande med autism. Autism- och aspergerförbundet https://www.autism.se/aktuellt/for-dig-som-moter-asylsokande-med-autism/
TMO – stöd till barn som upplevt svåra händelser. Rädda Barnen 2022

https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/arbetar-med-barn/tmo/
The asylum seeking process. RFSL Ungdom,
https://newcomersyouth.se/learn-about-asylum/
The State of the World's Children 2021. On My Mind: Promoting, protecting and caring for children's mental health. UNICEF 2021
https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021

Barn- och ungdomsböcker

Cleave, C. **Little Bee.** Brombergs 2013
van Hest, P & Dijkstra, A. **Tänk dig att fly**. Nypon förlag 2018
Lagercrantz, R & Wikland, I. **Den långa, långa resan.** Brombergs 2015
Marsden, J. **I morgon när kriget kom.** En bok för alla 2020
Michaelidou-Kadi, M & Stamatadi, D. **Sabelles röda klänning.** Bokförlaget Mirando 2015
Nilsson, M. **Hoppet: jumpin' jack az.** Natur & Kultur 2011
Sjögren, V. **Om du skulle fråga Micha.** Kabusa böcker 2015
Stark, U & Höglund, A. **Pojken, flickan och muren.** Berghs 2010
Stark, U & Wirsén, S. **Systern från havet.** Bonnier Carlsen 2015
Svab, M & Bergebo, S. **Stjärnorna ser likadana ut överallt**. Rabén & Sjögren 2018
Tan, S. **Ankomsten.** Kabusa böcker 2010
Teller, J. **Om det var krig i Norden.** Lilla Piratförlaget 2012
Thor, A. **En ö i havet.** Bonnier Carlsen 1996
Thor, A & Jönsson, M. **Flickan från långt borta.** Bonnier Carlsen 2014
Wahlden, C. **Ny här.** Vilja förlag 2015
Wallnäs, H & Ruta, M. Åka buss. Natur & Kultur 2016
Walker, N & Schibbye. **Så funkar krig och konflikter**. Bonnier Carlsen 2021
Werner, B. Överlevaren Isaq. LL-förlaget 2012
Virke, E & Koike, F. **Sången från andra sidan havet**. Lilla Piratförlaget 2018
Zak, M & Nabi, E. **Jag är en pojke med tur.** Opal 2012

För frågor och ytterligare information för vidareläsning kontakta gärna UNICEF Sverige unicef@unicef.se.

Redaktörer: Lars H Gustafsson och Tor Lindberg
Författare: Lars H Gustafsson och Karin Ödquist Drackner
Design: Bedow
Illustration: Lovisa Burfitt
Tryck: Göteborgstryckeriet
Fjärde tryckningen
ISBN: 978-91-639-0364-9

© Lars H Gustafsson 2016
UNICEF Sverige
Reviderad upplaga 2022